

Livet som kristen i den östtyska kommuniststaten

FOR

YOU ARE ENTERING THE AMERICAN SECTOR
CARRYING WEAPONS OFF DUTY IS FORBIDDEN
OBEY TRAFFIC RULES

ВЫ ВЕЗЖАЕТЕ В АМЕРИКАНСКИЙ СЕКТОР
НОСИТЬ ОРУЖИЕ ЗА ПРЕДЕЛАМИ СЛУЖЕБНОГО ВРЕМЕНИ
ПОВИНУЙТЕСЬ ДОРОЖНЫМ ПРАВИЛАМ

VOUS ENTREZ DANS LE SECTEUR AMERICAIN
DEFENSE DE PORTER DES ARMES EN DEHORS DU SERVICE
OBÉISSEZ AUX REGLES DE CIRCULATION

SIE BETRETEN DEN AMERIKANISCHEN SEKTOR

US ARMY

Text & foto: Jonas Egfors

Checkpoint Charlie, Berlin

Introduktion

I det forna Östtyskland sjöngs det "Partiet har alltid rätt", något som en del kristna hade svårt att hålla med om då Stasiagenter spionerade i kyrkbänkarna och människor misstänkliggjordes på grund av sin religiösa övertygelse.

Relationen mellan kyrka och kommunism var problematisk. Marx och Lenin predikade ateism och "opium för folket" var myntat som begrepp för att visa på förkastligheten med religion. Samtidigt hade också många kristna sina egna gemenskaper i en stat som egentligen ville vara en enda gemenskap.

Men hur var det egentligen att leva i DDR om man inte var socialist? Om man till och med hade en stark religiös övertygelse om att någonting annat stod över staten?

I en färsk undersökning från JMG har man försökt ta reda på hur den socialistiska dagstidningen Neues Deutschland förhöll sig till kristna och kyrkan i DDR. Resultatet visar på en annan bild än den som kristna själva vittnar om.

Vi har träffat några som var med på den tiden och bett dem berätta.

06.10.1977

"President Carters egen kyrka protesterar mot kärnvapen"

18.06.1983

"Amerikansk presbyteriansk kyrka mot kärnvapen"

17.07.1964

"Rasister försökte på natten till onsdagen åter igen bränna ner en afroamerikansk kyrka i Elm City i USA"

22.11.1978

"Under garantin att i författningen vara garanterad religionsfrihet sades att kristna i DDR också är kallade att delta i samhället"

18.08.1961

"jag är kristen och ser det som min främsta uppgick att kämpa för freden,. Därför försvarar jag den stängda gränsen":

20.07.1965

"Ingen kristen får stå vid sidan om. Den goda viljans förnuftiga politik som öppnar upp för social trygghet berör också oss kristna i kärleksbudskapet att tjäna andra"

02.10.1971

"Ingen kristen får stå på askadarpplats i kampen för en värld utan sociala orättvisor"

05.12.1983

"Polis bröt sig in i kyrka i USA och grep kristen fredsgrupp"

05.06.1982

"Domprosten Dr. Fabian i Ungern hälsar Honecker välkommen till den gamla kyrkan som blivit en symbol för samarbetet mellan kyrka och stat".

07.07.1980

"Attental mot kyrka i Santiago"

29.06.1983

Kyrkomedlemmar uppmanar USA att ingå ett avtal med Sovjet om kärnvapenfrysning

15.11.1961

"Den tyska fredsplanen kräver ett beslut som ingen kristen kan neka.

29.09.1971

"Som kristen är jag imponerad av vad som åstadkommit i DDR de senaste fem åren"

Så här kunde det se ut i den socialistiska pressen i DDR.

Den socialistiska dagstidningen Neues Deutschland var ett av de viktigaste språkrören för davarande socialistpartiet, SED. En första anblick av tidningens arkiv visar på en förhållandevis öppen inställning där kristna får komma till tals, där det berättas om förtryckta kyrkor i utlandet och där förhållandet mellan kyrka och stat beskrivs som stabilt och gott. En närmare granskning från JMG visar däremot att diskriminering av kristna i det egna landet inte nämns, att kristna som får komma till tals i tidningen ofta bara bekräftar SED:s "framgångar" och "goda intentioner", och att kristna uppmanas att på grund av sin tro "stå upp för freden" och därmed försvara den allt mer stängda gränsen mellan öst och väst.

GERDA

FRANKFURT ODER. SOMMAREN 1974. Det började skymma. Men i det lilla gula stenhuset vid stadens utkant lyste det i fönstren och någon vankade av och an därinne. "Varför kommer han inte någon gång?" frågade hon utan förväntan om ett svar. Hennes far försökte lugna henne. "Nog kommer han alltid, nog kommer han alltid". Men det var fortfarande tyst på uppfarten. Ingen syntes till. "Hade vi haft en telefon hade jag åtminstone kunnat ringa!" Sa hon och det blonda håret följde hennes rörelser. Ar efter ar hade de ansökt om en telefon, men aldrig någonsin hade de fått någon. Ikväll önskade hon så mycket att de hade haft en. Hon stod inte ut längre, hon gick ut i trädgården. Det hade blivit mörkt nu och till och med hönorna hade dragit sig undan från gårdsplanen för nattens vila. Från långt hall hördes floden brusa. "Varför kommer han inte hem?" nästan vrälade hon ut. Tårarna rann ner för hennes kinder och den svarta himlen beredde ut sig över henne. Gerda tänkte på alla de som blivit bortförda. På alla som plötsligt försvunnit. På hennes vän i Halle som uppriven kom till kyrkan och frågade efter sin son, som aldrig kommit hem efter jobbet. Hon hade frågat Stasi "var har ni gjort av min son?" och de hade svarat "det har vi ingen skyldighet att berätta för dig". Det visade sig senare att sonen hade skämtat om det politiska styret och det var därför han blev gripen. Tio år i tukthus var priset han fick betala. Hon försökte åter besinna sig och hennes far som också kommit ut i trädgården gjorde ett nytt försök att trösta henne "han kommer nog snart".

Gerda Grundemann bor precis vid den polska gränsen tillsammans med sin man. De bor fortfarande kvar i det gula stenhuset vid stadens utkant, ett hus de delar med sin dotter och hennes familj. Huset bredvid delar Gerdas bror med sin äldste son. Hennes blonda hår är numera grått, men det finns livsgnista kvar i de snälla ögonen. Hon reser sig upp för att sänka värmen på elementet.

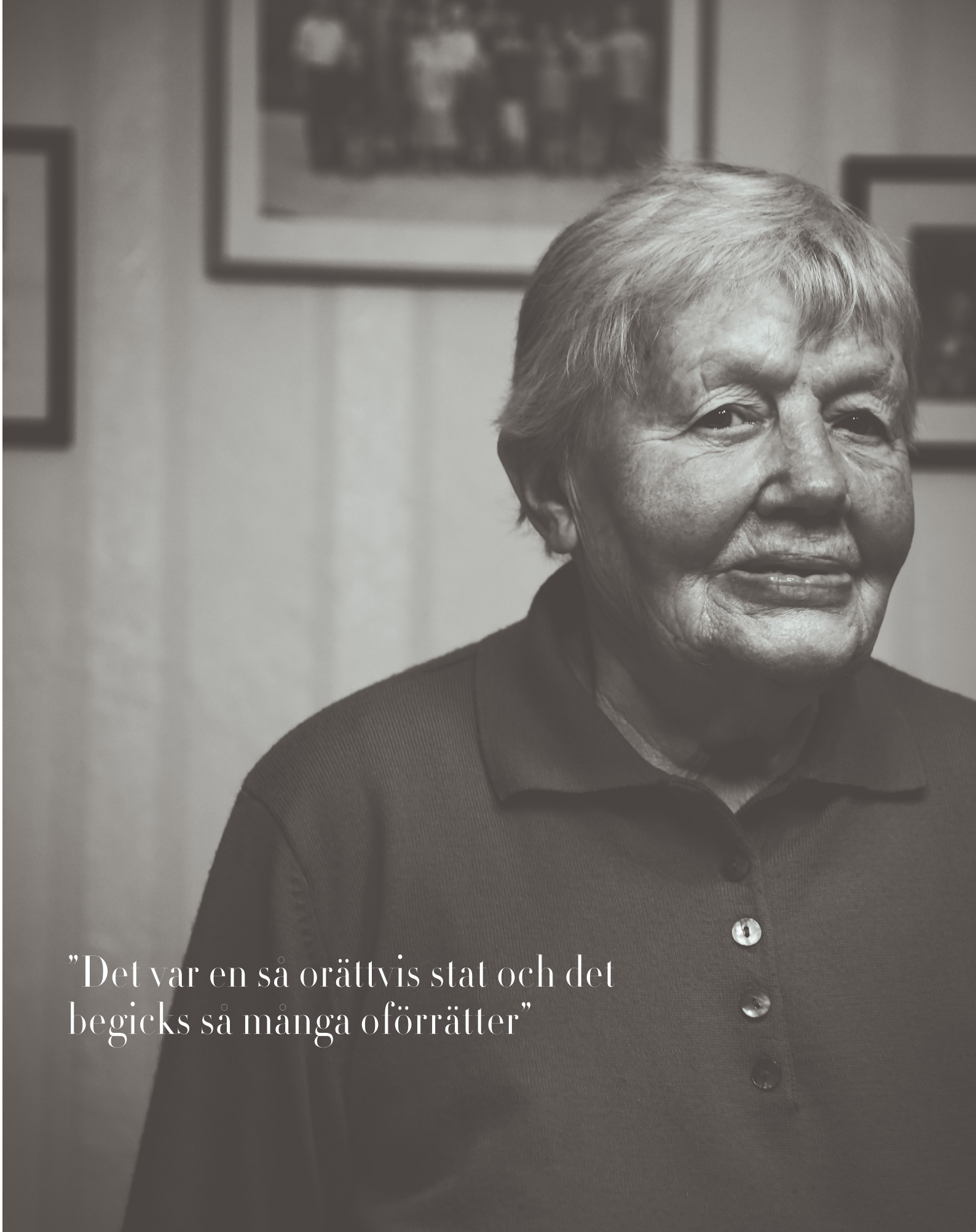
– Men inte för mycket, vi ska ju inte behöva frysa heller, säger hon. Hon sitter vid matbordet i vardagsrummet med gröna tapeter. På väggarna hänger foton som vittnar om en stor familj med många minnen. Där hänger även en relief i trä med in-

skriptionen "Er ist unser Friede, Eph. 2:14", (Han är vår frid). Gerda kommer från en familj som alltid varit öppen med sin kristna övertygelse. Redan under nazisttiden fick familjen känna av hur det var att leva med en annan tro än den rådande makten.

– De kallade oss kommunister. Bara för att vi hade gudstjänst i vårt hus! berättar hon.

Något som kan tyckas ironiskt när det senare var just kommunisterna som såg de kristna som ett hot mot socialiststaten.

– Vi har två hemska saker bakom oss, nazismen och

”Det var en så orättvis stat och det begicks så många oförrätter”

”TA ALLT VI ÄGER! ALLT!..

och kommunismen. Under Hitlertiden var det också fruktansvärt. Alla människor som de mördade. Och allt de gjorde mot judarna. Men rent frihetsmässigt var vi som kristna faktiskt mer förtryckta i DDR.

Gerda Grundemann föddes i Halle 1929. Familjen hade en stor bondgård med många djur och en plantskola med flera anställda. Men i början av 50-talet började förutsättningarna för bönderna förändras. Alla bönder uppmanades att gå med i jordbrukskooperativet, LPG (Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft). Det hade sin grund i socialismen, där kollektivisering och industrialisering av jordbruket tillhörde grundidéerna. Tillgången på mat var under den här tiden även ett problem i sovjetzonen, vilket blev ytterligare ett argument för kommunisterna att uppmana till kooperativ. 1952 beslutade därför SED att man nu officiellt hade som mål att alla skulle ingå i kooperativet.

– Vi sattes under så hårt tryck. Den som inte ägde något kunde leva något sanär, men eftersom vi hade en så stor gård blev vi inte lämnade ifred. De första åren var vi tvungna att lämna rapporter om vad som växte och inte växte. Om det regnade eller inte regnade. Så kom det en väldigt torr sommar när knappt någonting växte. När inspektörerna kom sa de att ”Eftersom ni inte klarat av skörden får ni heller inte slakta några djur”. Och från slakten hade vi ju levt delvis. Men det värsta av allt var att den som inte klarade av det som krävdes kunde antingen bli dömd till fängelse eller var tvungen att betala höga böter.

Efter SED:s beslut 1952 hårdnade tonen och kontroller-na blev fler. Varje bonde fördes in i sitt rum och blev där förhörd.

– ”Varför har du inte fullföljt våra krav?” frågade de. ”Därför att ingenting växer, jag kunde inte göra mer” svarade bonden. ”Okej, då går du ut och reflekterar

över varför du inte gjort som vi sa”, säger Gerda.

Trycket på familjen ökade för varje år. Trots att Gerda redan hade gift sig och hennes man redan bodde i Frankfurt Oder, var hon fortfarande kvar på gården.

– Under 1957 kom inspektörer tre gånger om dagen för att söka igenom huset. ”Öppna alla rum!” sa de. Jag fick inte ens lov att aka till min man. Min far sa ”Hon tillhör ju sin make!” men de sa bara ”Hon stannar på gården”. Det var så oerhört, säger hon och har svart dölja sin frustration.

Familjen blev beordrad att odla tobak. Gerdas far som inte var rökare och inte ville stödja den produktionen bad att få odla någonting annat, men blev inte bönhörd.

– Vi pressade ihop tobaken så gott vi kunde och gömde den på vinden, vi tänkte att förhoppningsvis växer det ingenting nästa år. Men det fanns en lag i Östtyskland som sa att den som håller tillbaka tobak skulle bli hårt bestraffad. Så kom inspektörerna tillbaka, ”Haus durchsuchen!” Men då hade käre Gud ordnat så fint tänker jag att när vi gick upp till andra våningen frågade de inte om vinden. Det var en lönn dörr som ledde dit upp, och den såg de aldrig. På natten när de hade åkt bar vi ner all tobak igen. På den tiden bodde även en flyktingfamilj i huset, och de fick inte heller se tobaken. Vi gömde den till slut under hästarnas foder.

Nästa dag kom de tillbaka igen ”Haus durchsuchen! Vi vill se vinden!”. Men vi hade vädrat ordentligt på vinden så när de kom upp dit fanns inte ett spår av tobaken, säger hon.

Till slut gick det inte längre för Gerdas familj. Hennes föräldrar sa ”Ta allt vad vi äger! Allt! Men låt oss gå fria”. Men de svarade ”nej nej, ni måste gå med i LPG”. Då bestämde de sig för att skriva över gården på flyktingfamiljen, som senare kom att ingå i LPG. Vägrade man att ingå i kooperativet fick man helt enkelt skänka bort sin gård. Eftersom de rent juridiskt gett bort gården har de heller inte haft någon möjlighet att få tillbaka den efter Berlinmurens fall.

Gerda reser sig upp för att hämta något. Efter ett par minuter kommer hon tillbaka med ett fotoalbum.

– Efter fyrtio år akte vi tillbaka till gården, säger hon. Den var så förfallen.

Hon pekar på en bild föreställande en stor bondgård med en gardsplan. Taket på ett av husen har rasat igen.

– Här lekte vi alltid som barn. Och här hade trädgårdsmästaren sitt rum. Hon bläddrar i albumet.

– Titta, där är ladugården! Hon pekar på ett foto föreställande en byggnad utan tak och med väggar lutande åt alla håll. Är det inte hemskt? Det var en så vacker ladugård en gång i tiden. Där inne bodde korna med sina kalvar. På andra sidan bodde hästarna och fölen. Det var en stor gård och vi hade även får, getter och grisar. Och var plantskola var så fin!

Hon skrattar till.

– Titta där korna brukade sta!

– Förut kändes det konstigt att någon annan hade vår gård, men jag har vant mig nu, säger hon. Men det var svårt. Och nu är allt i ruiner. Jag var så nära djuren. Följde varje djur. Om man sa något till dem så reagerade de alltid. Vi växte tillsammans, djuren och jag.

Det som Gerdas familj fick uppleva tillhörde inte ovanligheterna i femtiotalets DDR. Det hände även att man riktade stralkastare mot de hus som inte ville ansluta sig till LPG och hanade dem via högtalare. En bonde blev beordrad att ha hundra grisar, men något grisfoder fick han inte. Där slutade det med att grisarna åt upp varandra. I en by begick fem bönder självmord. Men de hårda metoderna gav också resultat. Den sextonde april 1960 var kampanjen färdig och de flesta bönder var nu ansluta. Problemet för SED var att händelserna lett till massflykt till Västberlin. Plötsligt var tusentals bönder försvunna och många av dem som var kvar insjuknade i alkoholism. Omställningen av jordbruket ledde dessutom återigen till matbrist i landet och 1962 blev SED tvungna att byta 1000 Wartburg personbilar mot polsk privat odlad potatis. Något som var en mycket dalig och genant affär för Östtyskland.

Efter att de lämnat gården flyttade Gerda till sin man i Frankfurt Oder.

– Det kändes först konstigt att komma hit. Huset var så litet och jag kom ju från en stor gård med massor av djur. Men som arbetare här i Frankfurt gick det lättare. Vi hade ingenting längre, ingenting som de kunde ta ifrån oss. Därför minskade också trycket. Problemet var att man ständigt var övervakad. Man anade det inte ens! Gerda berättar om en ung man i kyrkan. Han var vänlig och hälsade och satt med i församlingen. Men efter en tid ville han ha allas namn. Det visade sig att han var skickad från Stasi för att rapportera om kyrkobesökarna.

...MEN LÅT OSS GÅ FRIA”

"Man var hela tiden tvungen att vara försiktig, spionerna blev ju belönade om de hade något att rapportera. Samtidigt var det ju så att de inte kunde ta ifrån oss något mer. Vi hade inga mer pengar"

– I kyrkan var man alltid tvungen att tänka efter med vem man egentligen pratade med. Man visste inte vem som var spion. Men förutom det så hade vi en viss frihet i kyrkorummet, säger hon.

I DDR fanns något som kallades FDJ, Freie Deutsche Jugend. Det var ett socialistiskt ungdomsförbund, tätt knutet till SED. Att vara medlem i FDJ var viktigt om man ville studera vidare eller få en bra position i samhället. De flesta som hade höga positioner i samhället var knutna till partiet. Vid fjorton års ålder fick man genom FDJ genomgå Jugendweihe. Det var en socialistisk rit som skulle tjäna till att introducera barnen till vuxenlivet. Man skulle äge löften om att man skulle ägna resten av livet till att skydda och stärka socialismen, och ett av syftena var att säkra framtida generationer att hålla sig borta från kyrkan. Man ville skapa en ersättning till den evangeliska konfirmationen och den katolska kommunionen. Kyrkan å sin sida ansåg att Jugendweihe var oförenlig med den kristna tron då den vilade på en starkt ateistisk grund. Generellt såg SED kyrkomedlemmar som misstänkta och politiskt opålitliga. Den som inte hade genomgått Jugendweihe hade stora svårigheter att studera vidare eller nå chefspositioner i samhället. Gerdas och hennes man ville aldrig engagera sig politiskt och barnen var därför heller inte med i FDJ.

– Där hade vi inga fördelar, bara nackdelar, säger Gerda. När vår äldsta dotter närmade sig fjorton år ville vi inte att hon skulle genomgå Jugendweihe. Hennes lärare frågade oss "Varför? Är ni emot staten? Ni får så mycket från staten och så gör ni inte vad staten säger?" Då sa min man "Jag arbetar precis som alla andra och gör allt vad som är nödvändigt för staten". Om man inte gjorde som man blev tillsagd fick man svårigheter. Vår yngste son, Friedhold gick ut skolan med toppbetyg, men han fick aldrig lov att studera. "Det går inte" sa lärarna och det smärtade mig så oerhört. Det var en så orättvist stat. Senare kom en man från Stasi och försökte locka med sig Friedhold att arbeta för dem. Han sa sig kunna erbjuda ett bättre jobb, men när Friedhold förstod att det var

Stasi det handlade om sa han "Nej, jag stannar hellre här. Jag är nöjd med mitt jobb". Det var en så hemsk atmosfär. Man var hela tiden tvungen att vara försiktig, spionerna blev ju belönade om de hade något att rapportera. Samtidigt var det ju så att de inte kunde ta ifrån oss något mer. Vi hade inga mer pengar.

→

De flesta i Gerdas familj hade akter hos Stasi på grund av sin tro. I sonen Friedholds akt står det bland annat om hans ledarskap i kyrkan och att han åkt på flera ungdomsläger i kyrkans regi.

Med tiden blev ekonomin alltmer ansträngd i DDR. Tiden då Östtyskland var Sovjetunionens ekonomiska stolthet var sedan länge förbi. Även folket började bli allt mer missnöjt.

– Jag kände på mig att det inte skulle hålla mycket längre, säger Gerda. Det fanns inga pengar mer och det fanns allt mindre mat. Man ställde sig i kön i mataffären och visste bara att någonting måste finnas där framme. Dagen då muren föll hade vi en speciell helgdag i DDR, men det var nästan inga flaggor i fönstren. Plötsligt började folk skandera "Wir sind ein Volk" (Vi är ett folk). Även barn gick med och ropade och vi träffades i kyrkan. När sedan muren föll..., säger Gerda och funderar. Det var helt obegripligt. Jag var fri! Det var en sådan lyckokänsla och alla var eniga. I kyrkan kramade alla om varandra och var tacksamma och gladdes tillsammans, det gjorde de även i Västtyskland. Det var så underbart. Att få leva i frihet! Frihet. Och inget blod spilldes. Tänk hur det går till i Ukraina. Här var polisen som förstened, vilken himmsgåva. Min son sa "Vi åker till Berlin, där får man 100 Mark i välkomstgåva". När jag kom dit efter ett par dagar köpte jag mig ett par stövlar för 100 Mark. I DDR fick jag vänta två, tre år och ändå sa de "Nej, inga stövlar". Jag var så tacksam, jag minns att jag tänkte "I Helmut Kohls regering, där får man stövlar, och man behöver inte ens betala!". Och jag köpte även Barnens Bibel som inte fanns att få tag på i DDR.

Gerda säger att det egentligen inte finns någonting hon saknar från DDR. Möjligtvis sammanhållningen.

– Men det var ändå bara sammanhållning med de andra som var förtryckta.

Med partiet hade vi ju ingen sammanhållning. Jag är bara tacksam att det är över. Ingen av våra barnbarn hade fått studera på universitetet om vi fortfarande hade levt i DDR. Ingen!

Utanför vardagsrumsfönstret breder trädgården ut sig, samma trädgård som den hemska natten 1974 när Gerdaas son, tolvårige Mathias inte kom hem.

– Jag var så rädd. Jag stod där ute och väntade och väntade medan lärarna rann, säger hon.

Det märks att minnet fortfarande är färskt hos henne.

På natten hade han slutligen kommit tillbaka, nerblodad. Det visade sig att skolan ville att han skulle tävla i en speciell typ av gångsport. Han hade därför blivit hämtad direkt från skolan och ivägkörd till en arena där andra människor hade utsatt honom för olika tester. Han hade fått gå kilometer efter kilometer.

– Han hade inte ens riktiga skor för det! Inte sag de det heller som nödvändigt att kontakta hans föräldrar innan. Vi var utom oss av oro. Men sådant spelade ingen roll för dem, de tog helt enkelt bara med honom. Vi levde under sådana omständigheter som gör att jag bara kan vara tacksam att vi är fria idag. Men jag säger att om man litar på Gud tar man sig också igenom det. Jag bad så ofta. Jag lovprisar och tackar att vi idag får leva så fint i en demokrati där man bryr sig om de gamla och där den som är arbetslös heller inte behöver svälta. Idag klagar folk ibland och säger att "det var bättre förr", men det stämmer faktiskt inte. Vi har det bra. Nu kan vi hjälpa dem öster om oss istället.

Gerda's son Friedhold stands in front of the former Stasianläggningen in Frankfurt. Stasis interest for him grew as he went to several camps with the church.

LOTHAR

BERLIN. MAJ 1952. Det var som vanligt liv och rörelse inne i Berlin. Herrar med stressad uppsyn och kraftiga bakelitglasögon gick med sina portföljer, damer med välfriserade knutar i håret och pärlclips i öronen försökte hålla ordning på sina barn och förälskade par försökte motvilligt ta avsked. Alla de här människorna avlöste varandra i en strid ström på perrongen. Han befann sig på Berlin Ostbahnhof, inte långt från den gräns som inom mindre än ett decennium skulle dela Europa. Han var varm. Trots hettan hade han flera lager kläder på sig för att få med sig så mycket som möjligt. I handen bar han sin enda väska. Han tittade sig omkring. Skulle någon avslöja hans planer på att ta sig över gränsen och lämna DDR riskerade han tio år i tukthus. Men han visste också att med sin kristna bakgrund hade han ingen chans att få den framtid han drömde om i Östtyskland, att studera medicin. Var det värt att offra allt för den möjligheten? Det hade alltid varit en lockande tanke att ta spurvagnen bort från öst och in i väst. "Kontrolle Razzia! Koffer auf!" hörde han en spurvagnspolis ropa och med valdsam kraft slita upp en väska. Spurvagnspoliserna var oftast före detta kriminella men övertygade kommunister. De hade införts för att få bukt med smugglingen mellan Öst- och Västberlin, och nu var alltså spurvagnspolisen på jakt efter smuggelgods att konfiskera. Skulle han hitta något skulle han själv få behålla hälften. Lothar köpte sig en kommunistisk tidning som han latsades läsa där han stod på perrongen. "Den så kallade polisen verkar inte få något napp den här gangen" tänkte han belatet för sig själv och betraktade den öppna väskan med kläder. Han ville bort från Stasi, bort från Socialistpartiet, Jugendweibe och alla andra märkliga inslag i samhället som man var en del av i DDR vare sig man ville eller inte. Han längtade efter att få leva i frihet och få vara den han var, studera det han ville och upptäcka världen. "Inkommande: Tag mot Berlin Väst" hördes plötsligt från stationens högtalare.

– Min tid i DDR var i början av 50-talet precis under den mest radikala förändringen, säger Lothar.

Vi sitter i hans vardagsrum i huset i Frankfurt Oder. Han har rutiga tofflor på sig och på bordet ligger en bok om förnåm. Det är helt mörkt i rummet bortsett från en läslampa ovanför hans huvud. I mörkret är det svårt att urskilja hela rummet, men man kan ana väggarna som är täckta av bokhyllor. Böcker om allt ifrån kultur till teologi och medicin.

– SED var inte så populära bland befolkningen under den här tiden, säger han. När det var en fotbollsmatch mellan Öst- och Västtyskland och Västtyskland vann, då klappade folket här i händerna. Det kom senare att förändras.

Eftersom Lothar inte genomgått Jugendweihe precis som många andra kristna på den tiden var möjligheterna att studera mycket begränsade. Av hundra elever som tog studenten blev bara två uttagna som inte hade genomgått Jugendweihe. Den ena till en musikhögskola och den andra till en sportskola.

– Med de här ämnena har man antingen begåvning eller inte. Man skulle med andra ord kunna säga att ingen som inte gjort Jugendweihe blev antagen, säger han. Jag var den ende i min klass som inte hade gjort det, men mina klasskompisar försökte hjälpa mig. De ansträngde sig för att ställa mig i bättre dager för att jag skulle kunna studera. Vi är fortfarande vänner än idag.

Vännernas ansträngningar gav resultat och Lothar kunde studera vissa utvalda ämnen. Han kunde välja att studera teologi. Problemet var att kyrkan och kommunisterna inte var på samma linje.

– En del gick till kyrkan för att det var deras övertygelse, och måste ibland till och med betala för det. Men kommunisterna ville att pastorerna skulle vara precis lika kommunistiska som alla andra. Så först var man tvungen att förstå Marxism-leninism och klara de proven. Med andra ord, man var tvungen att först förstå att det inte fanns någon gud. När man hade förstätt det, då kunde man bli pastor. Idén var då att man slutligen i kyrkan skulle få höra samma saker som i SED församlingen, med den enda skillnaden att man får nackdelar om man går till kyrkan.

”Med andra ord, man var tvungen att först förstå att det inte fanns någon gud. När man hade förstätt det, då kunde man bli pastor.”

Det kommer inte folket vilja göra särskilt länge.

Efter kriget tillhörde ungefär åttio procent av befolkningen kyrkan och betalade kyrkoskatt. Man döpte barnen i kyrkan, konfirmerades i kyrkan, gifte sig och begravdes i kyrkan.

– Man försökte hitta ersättningar för allt som man förknippade med kyrkan. Jugendweihe skulle ersätta konfirmationen och den som gifte sig socialistiskt fick bröllopet betalt av staten, vi andra fick ingenting. Förstår Ni? Man försökte locka människor bort från kyrkan och delvis lyckades man med det.

Lothar gick en månad på ett universitet i Östtyskland 1952. Där fick han lära sig om Marx och Engels, klasskampen och det kommunistiska manifestet.

– Det första ”Alla länder, förena er!” var inte så viktigt. Däremot det andra ”Ni har inget att förlora förutom era kedjor” var väldigt viktigt, det förstod jag ganska snart, säger Lothar ironiskt. Han utstrålar humor där han sitter under lampan och hans ögon är intensiva trots att de knappt syns i det skumma ljuset.

Under den här tiden fanns fortfarande inte Berlinmuren. Många arbetade i Östberlin och bodde i Västberlin och vice versa. Det var möjligt att ta S-Bahn till Västberlin. Själva hallplatserna tillhörde Östberlin vilket gjorde att så fort man lämnat en hallplats trädde man in i Västberlin.

– Östberlin var vår huvudstad, ända behövde man alltid ha en bra grund för att få besöka staden, säger Lothar. Vi levde i en så märklig miljö. De ryska kommunisterna fortsatte även till exempel att använda koncentrationslägret Buchenwald fram till 1955, tio år efter krigsslutet. Något som få pratar om. Det fanns inga gasugnar där, men över hälften i lägret hungrade ihjäl. Det kunde vara alla möjliga anklagelser mot dem som hamnade där ”Han är nazist”, ”Han är mot staten”, ”Han hör på västradio”, ”Han äger för mycket, han är kapitalist”. Utan några som helst domstolsförhandlingar hamnade de där och hälften hungrade ihjäl.

"De ville uppleva himmelriket redan på jorden. Men för att skapa det himmelrike som de ville uppnå behövde de spioner, hemlig polis och gulags"

Lothars vetgirighet och kunskapsörst gjorde att han inte ville stanna i det land som hindrade honom från studier och inte lät honom tänka fritt. Han tog sig därför till Västtyskland där han arbetade ihop tillräckligt med pengar för en flygbiljett till Amerika. Han landade så småningom i Kanada med bara nio dollar på fickan. Utan kunskaper i engelska började han starta ett liv där, i ett land där han äntligen fick studera naturvetenskap. Han utbildade sig till läkare, ett yrke som tagit honom över stora delar av världen i det kanadensiska utrikesdepartementets regi. Efter pensionen har han återvänt till Tyskland.

– De kristna pratar ju om "New man", att man blir född på nytt när man blir kristen. Inom kommunismen var det liknande, de kopierade väldigt mycket från kyrkan. Men de sa "Vi vill uppleva himmelriket redan på jorden". Men för att skapa det himmelrike som de ville uppnå behövde de spioner, hemlig polis och gulags.

När kameran åker upp tar Lothar fram en kanadensisk flagga och håller framför sitt ansikte. Han skrattar. Han vill visa upp sina båda medborgarskap. Han är tysk och samtidigt kanadensisk. Han fragar:

– Hur säger man Danke schön på svenska?

Och han gör ett tappert försök att härma den kantiga nordiska fonetiken. Trots att Lothar för längesedan lämnat både skolbänken och arbetslivet, märks fortfarande hans lust att lära. Och numera bor han i ett enat Tyskland där det är fritt fram för alla, oavsett tro eller ståndpunkt.

När Lothar återvände till Tyskland för några år sedan gick han med i en baptistförsamling i Frankfurt Oder. Här syns pastor Ingo Schaper.

BRIGHTER & KLAUS

ÖSTBERLIN, NOVEMBER 1989. Överallt firade människor på gatorna. Den mur som så länge delat Tyskland stod nu maktlös mot människornas längtan. Kvinnor, män och barn skanderade "Vi är ett folk!". Luften var fylld av hopp. Den gamla Trabanten brummade på längs med Berlins gator och Klaus sökte förgäves efter en plats att parkera på. Bredvid sig hade han sin son som storögt tittade på händelserna som utspelade sig utanför billönstret. När beskedet kom att muren hade fallit hade Klaus stått ute i trädgården och plockat äpplen trots att det var långt in på november. Kålhuvud och äpplen, det var det enda som erbjöds i vintertid. Men nu stod de på tröskeln till en återförening av sitt älskade land. Langsamt rullade de fram längs med Sonnenallé omgivna av refuger och träd med bruna löv. Där, vid sidan hittade de plötsligt en liten öppning mellan de parkerade bilarna där de tryckte in den lilla Trabanten. De promenerade några hundra meter fram till gränsen som inte längre utgjorde ett hinder. Där klev de på en buss och satte sig långt fram. Bussen bara körde. Utan kontroller och utan stopp körde bussen riktning Västberlin nästan som en symbol för den nya tiden. I Västberlin köpte de choklad, något som alltid varit så dyrt i öst. Klaus tittade på sin son och tänkte "Jag visste att den här dagen skulle komma", innan de åter vände hem till Frankfurt, den lilla staden vid Polens gräns.

Klaus och Brigitte Seltenheim hade aldrig en längtan att lämna DDR. Det var deras hem och så skulle det förbli. I det lilla tegelhuset i villaområdet söder om Frankfurt Oder frodas minnena efter socialisttiden, och det är en blandning av gott och ont, glädje och sorg.

– Som kristna hade vi förmodligen en annan inställning till staten än många andra, säger Klaus och sätter sig till rätta bredvid sin fru Brigitte. En tjock gardin delar av rummet för att spara värme i vinterkylan. – Samtidigt sa vi alltid att det kan ju inte heller vara Guds vilja att alla kristna flyr DDR. Vi levde i DDR och upplevde också dess baksidor, men vi opponerade oss inte mycket mot staten. Vi visste att vi hade vårt kristna uppdrag att finnas till för människorna som bodde här, säger han.

Klaus och Brigitte hade båda bra arbeten, och var tillfreds

med sina inkomster. Klaus hade en anställning på järnvägen, och kollegorna visste att han var kristen.

– På den tiden kunde man bli något som kallades "det socialistiska arbetets aktivist", säger Klaus. Det var en typ av pris man fick för utomordentligt bra arbete. Min kollega sa "I herr Seltenheims lägenhet spelas kristen musik! Där sjungs det kristna sånger! Han kan aldrig bli aktivist". Men min chef stod upp för mig trots att han själv inte var kristen, och jag fick så smaning om priset, trots att jag var kristen. Det är klart att det fanns de som hade problem med systemet och ville ut, men vi ville inte ut. Vi ville inte bo någon annanstans. Ett år innan muren föll fick jag till och med lov att åka till mina släktingar i Amerika, vilket var väldigt ovanligt. Men det var ett exempel på att vi egentligen hade ett bra liv i DDR.

Han reser sig upp för att hämta sitt aktivistcertifikat. Han öppnar dörrarna på den stora bruna bokhyllan som täcker större delen av väg-

gen bakom dem och bläddrar bland pärmarna.

– Men jag måste flika in, säger Brigitte. Vi har alltid stått upp för vad vi trott på, och därför har vi också alltid upplevt ett visst motstånd. I skolan och överallt. Men de visste att vi var kristna, att vi stod för det och att de inte behövde försöka övertyga oss om någonting annat. Till slut sa de "okej, ni får ha den standpunkten om ni vill".

Klaus och Brigittes dotter Diana ville ta studenten och studera musik, något som problematiserades av familjens kristna övertygelse. Trots att hon hade högst betyg i sin klass och var stipendiat tack vare sina goda kunskaper i ryska var dörren stängd för högre studier.

– Där fanns det svarigheter, säger Klaus som återkommit med sitt certifikat. Visst fanns det svarigheter, men som kristna har vi alltid försökt lägga det i Guds hand. Man vet inte hur det hade blivit annars heller. Jag menar, det har ju blivit folk av flickan i alla fall!

”Men vi hetsade ju aldrig, utan förkunnade bara evangeliet och det var väl bara bra att stasiagenterna fick höra det”.

Diana kommer in i rummet. Hon lyssnar på samtalet.

– Jag tyckte det var orättvist! säger hon med eftertryck. Ytterst orättvist! Att jag inte skulle få studera kunde vi redan på förhand räkna ut. När man inte hade avlagt sin bekännelse till den socialistiska staten var möjligheterna små. Men vad jag tyckte var ännu mer orättvist var att någon annan fick min plats trots att jag hade de bästa betygen. Någon med mycket sämre betyg. Inte den andra, inte den tredje eller fjärde bästa utan någon långt bak i kön fick min plats.

– Hon var bäst i klassen! säger Klaus och slår ut med händerna. Naja, men det var också ett specialfall. Det fanns ju också kristna som fick ta studenten. Det fanns undantag.

– Men till och med skolan upprördes, säger Brigitte. En myndighet tog beslutet att hon inte fick studera trots att de troligtvis inte ens kände till fallet. Det var helt enkelt så att de visste att hon kom från en

kristen familj och trots skolans försök att ändra beslutet gick det inte. Alla var upprörda att det fick gå till på det viset.

– Ja, det var ju så, säger Klaus, att det som partiet sa, det gällde. Det fanns till och med en sang ”die Partei, die Partei die hat immer recht! Die Partei, die Partei, die hat immer recht! Immer recht!” Klaus börjar sjunga och de andra sjunger med och skrattar. Alla känner till den gamla sangen.

– Jag minns att när den sangen kom, sa jag ”nej, partiet har inte alltid rätt.”

Klaus var ledare i församlingen och arbetade nära pastorn. Han minns fortfarande hur Stasi brukade söka upp pastorn med jämna mellanrum. De ville ha information om församlingen, församlingsmedlemmarna och vilka aktiviteter som bedrevs i kyrkan.

– Det var alltid en svår situation för pastorn. Samtidigt som han inte ville avslöja någon i församlingen eller göra någonting moraliskt fel, ville han heller inte göra Stasi upprörda. Men jag tror att pastorn

hittade en väg som fungerade, säger Klaus. Det var ju framförallt evangeliet som förkunnades i kyrkan, även om det säklart ibland kunde läsas mellan raderna om det handlade om livet i DDR. Det satt även Stasiagenter i kyrkbänkarna ibland, men man visste ofta vilka de var eftersom man inte kände igen dem. Om de kommit från en annan församling hade vi förstätt det eftersom vi alltid hälsade med speciella hälsningsfraser. Men vi hetsade ju aldrig, utan förkunnade bara evangeliet och det var väl bara bra att agenterna fick höra det.

Tiden i DDR präglades till viss del av ovisshet om omvärlden. Vilka böcker som fick tryckas var strängt kontrollerat och kristen litteratur var det ont om.

– Ja, det gjorde oss ibland så ledsna, säger Brigitte. Det fanns ingen kristen litteratur och överlag fick väldigt lite litteratur ges ut.

I spåren av den begränsade tillgången på litteratur fanns det i DDR i princip bara en bibelöversättning, Lutherbibeln.

De här bilderna användes av Stasi som instruktion för hur man skulle smälta in i en stadsmiljö. Trots det var det enligt Klaus Soltenheim lätt att känna igen spionerna.
Foto: BStU, MfS, BV Cottbus, KuSch 002

I Västtyskland däremot fanns det en ny översättning, Elderfelderbibeln som var något av en raritet bland kristna östtyskar. Det var en översättning som skulle ligga nära grundtexterna och där läs-förstaelsen hade fått komma i andra hand.

– På 80-talet fick vi möjligheten att åka till Västtyskland för att besöka släktingar som fyllde år, säger Klaus. Jag kände till att den nya översättningen fanns, men hade aldrig haft någon i min ägo eftersom de inte gick att få tag på i DDR. Men jag ville verkligen ha tag på en. Plötsligt kommer det fram en man till mig och ger mig en. Han skänkte mig en Elderfelderbibel! Han visste ingenting om mitt hjärtas önskan och trots det skänkte han mig en Elderfelderbibel. Klaus har svart att dölja sina känslor inför minnet som än idag lever kvar i hans tankar.

Tillgången på mat var mycket mer begränsad än den är idag. Bananer gick ibland att få tag på, men då endast en banan per barn och hushåll. Även kaffe, choklad och tvål vad väldigt dyrt.

– Överallt var det så långa köer i DDR, säger Diana. Och såg man en kö, så ställde man alltid upp sig. Först när man kom fram fick man reda på vad som egentligen erbjöds. Man köpte det oavsett om man behövde det inte, och så gav man det vidare. Så gör vi inte idag, säger hon och skrattar.

– Men visst tänker man på det än idag, säger Brigitte. Vilken gåva det är att allt finns i överflöd.

Något som återkommer när människor pratar om DDR är just sammanhållningen mellan människor.

– Om det är någonting människor saknar från DDR är det möjligtvis sammanhållningen, säger Brigitte. Men det berörde oss inte så mycket eftersom vi redan var i en kristen gemenskap och hade en stor familj. Vi visste inte vad som skulle vara annorlunda i Västtyskland. ■

Avslutning

Sie hat uns alles gegeben,
Sonne und Wind und sie geizte nie.
Wo sie war, war das Leben,
Was wir sind, sind wir durch sie.
Sie hat uns niemals verlassen,
Fror auch die Welt, uns war warm.
Uns schützt die Mutter der Massen,
Uns trägt ihr mächtiger Arm.

Die Partei, die Partei,
Die hat immer recht
Und Genossen es bleibe dabei,
Denn wer kämpft für das Recht,
Der hat immer recht
Gegen Lüge und Ausbeuterei.
Wer das Leben beleidigt,
Ist dumm oder schlecht,
Wer die Menschen verteidigt,
Hat immer recht.
So aus Lenin'schem Geist
Wächst von Stalin geschweift
Die Partei, die Partei, die Partei.

Lied der Partei,
Louis Fűrberg, 1949

Det började med att jag träffade olika människor i Frankfurt som berättade om hur jobbigt det var att vara religiös under kommunisttiden. Gerda, Lothar, Brigitte och Klaus hade alla speciella livsöden som vittnade om diskriminering och förtryck. Jag blev intresserad av deras berättelser och ville gräva djupare. Jag sökte därför upp den socialistiska tidningen Neues Deutschland och började gräva i deras arkiv. Om de kristna hade så mycket att berätta, vad skrev egentligen ND om kristna och kyrkan?

Jag tog hundra slumpmässigt utvalda artiklar som alla innehöll ord som kyrka eller kristen från ND:s arkiv och började granska dem. Artiklarna kom från den mest isolerade tiden i DDR:s historia. Jag ville ta reda på hur kristna fick komma till tals och i vilka sammanhang kyrkan var omnämnd. Jag sökte efter värdeladdade ord och studerade även hur texterna förändrades över tid.

Inte en enda artikel hittades där diskriminering av kristna i det egna landet nämndes, men förtryck av kristna i utlandet skrevs det ofta om. Det visade sig att de kristna som kom till tals i tidningen ofta uppmanade andra kristna att stå upp för socialismen och försvara den stängda gränsen. På 70-talet började det skrivas mer om nedrustning och på 80-talet skrevs det mycket om kärnvapenhotet. Oavsett ämne verkar de kristna i ND alltid stå på SED:s sida, om det så är kristdemokrater som kommer till tals. Så fort relationen mellan kyrka och stat nämns beskrivs det som att det förs konstruktiva samtal och att relationen är god.

Gerdas, Lothars, Brigittes och Klaus berättelser skiljer sig från den verklighet som ges i Neues Deutschland och vem blir egentligen förvanad? Var inte i princip alla diskriminerade i DDR? Jo, precis. Det är just därför det är så viktigt att berätta om hur människorna hade det i ett land så nära Sverige för inte så länge sedan. Just här ligger fokus på den kristna minoriteten, men varje gång vi uppmärksammar människoöden i totalitära stater gör vi framtiden en tjänst. Med hjälp av lärdomar från historiska skeenden kan vi arbeta för att undvika att förtryck upprepas i någon form.

Jag lyssnar på "Lied der Partei" och begrundar texten. *Partiet har alltid rätt...A leninistisk anda väver vi med Stalin samman...* Plötsligt slår mig något. Jag går och letar upp en psalmbok. Mycket riktigt. Flera takter är nästan identiska med den gamla psalmen "Tell me the story of Jesus" från 1880. Kanske är det en tillfällighet. Kanske inte. Kanske inspirerades Louis Fűrberg av just de tongångarna när han 1949 skrev "Lied der Partei" om att partiet alltid har rätt. Kanske gjorde han det av samma anledning som Lothar nämnde i intervjun. De ville ta över den roll som kyrkan spelade, hitta ersättningar till den evangeliska konfirmationen och den katolska kommunionen, de ville skapa paradiset på jorden och kanske även göra psalmerna till nationalsånger.
